

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338

Гудзь Ю.Ф.
кандидат економічних наук, докторант
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У ВОЛИНСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті розглянуто ефективність реалізації сільськогосподарської продукції у Волинському регіоні. Обґрунтовано проблему підвищення рівня ефективності реалізації сільськогосподарської продукції, розв'язання якої є важливим завданням не тільки на державному, але й на регіональному рівні. Проведено розрахунки щодо ефективності реалізації продукції в сільськогосподарських підприємствах Волинської області. Обґрунтовано напрями та запропоновано шляхи підвищення економічної ефективності реалізації продукції сільського господарства у Волинській області.

Ключові слова: ефективність, рослинництво, сільськогосподарське підприємство, реалізація, собівартість, прибуток, рівень рентабельності.

Гудзь Ю.Ф. ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В ВОЛЫНСКОМ РЕГИОНЕ

В статье рассмотрена эффективность реализации сельскохозяйственной продукции в Волинском регионе. Обоснована проблема повышения уровня эффективности реализации сельскохозяйственной продукции, решение которой является важной задачей не только на государственном, но и на региональном уровне. Проведены расчеты по эффективности реализации продукции в сельскохозяйственных предприятиях Волинской области. Обоснованы направления и предложены пути повышения экономической эффективности реализации продукции сельского хозяйства в Волинской области.

Ключевые слова: эффективность, растениеводство, сельскохозяйственное предприятие, реализация, себестоимость, прибыль, уровень рентабельности.

Gudz Y.F. EFFECTIVENESS OF REALIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF THE VOLYN REGION

In the article the efficiency of agricultural products realization in the Volyn region is considered. The problem of increasing the level of agricultural products realization, the solution of which is an important task, is substantiated, not only at the state but also at the regional level. The calculations concerning the efficiency of sales of products in agricultural enterprises of the Volyn region were made. The directions are grounded and ways of increasing the economic efficiency of sales of agricultural products in the Volyn region are proposed.

Keywords: efficiency, crop production, agricultural enterprise, sales, cost, profit, profitability.

Постановка проблеми. Проблема підвищення економічної ефективності реалізації агропромислової продукції – визначальний фактор економічного і соціального розвитку суспільства на сучасному етапі розвитку економіки України. Тому актуальність проблеми підвищення ефективності реалізації сільськогосподарської продукції в аграрних формуваннях є незаперечною. Вирішення цієї проблеми – це формування реального добробуту населення та підвищення продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками приділяється значна увага різним аспектам проблеми підвищення ефективності реалізації продукції сільського господарства, що знайшло відображення і в багатьох наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Поглиблену увагу дослідженням проблеми ефективності приділяли такі відомі науковці, як Дж. Долан, Дж. Ерроу, К. Макконнелл, У. Петті, Дж. Сакс, П. Самуельсон, А. Сміт, В. Андрійчук, О. Біттер, С. Кваша, Пасхавер, П. Саблук та ін.

Сформульовані в їхніх працях положення та рекомендації посідають важливе місце в сучасній теорії ефективності реалізації аграрної продукції, однак багато питань у цьому напрямі залишаються дискусійними і не до кінця вирішеними. У зв'язку з цим виникає необхідність глибшого дослідження процесів формування економічної ефективності реалізації сільськогосподарської продукції. Актуальними і

недостатньо вивченими залишаються питання підвищення ефективності реалізації сільськогосподарської продукції в межах окремих регіонів і сільських територій.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка ефективності реалізації сільськогосподарської продукції у Волинському регіоні та обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності реалізації продукції сільського господарства у Волинській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поширене поняття ефективності як відношення отриманого ефекту продукції або доходів до одиниці ресурсу або виробничих витрат (земельних, трудових, матеріальних, вартісних) характеризує ресурсно-витратну ефективність, що є складником системи відтворювальної ефективності, відображаючи умови відтворення продукції, трудових ресурсів, земельно-природного потенціалу, виробничих відносин. Функціональним підсистемам сільського господарства відповідають такі види ефективності, як технологічна, економічна, соціальна. Перша характеризує використання ресурсів виробництва, друга – ступінь виробничих відносин та ефективність реалізації продукції, а третя – ступінь досягнення відповідного рівня життя сільського населення [2]. Ефективність функціонування технологічної підсистеми визначається ступенем оптимізації її елементів між собою і зв'язком з економічною і соціальною підсистемами,

при цьому економічна повинна забезпечувати зв'язки із зовнішнім середовищем і всередині підприємства, а соціальна (рівень кваліфікації, умови праці) – застосування оптимальної технології та організацію реалізації; економічної підсистеми – створенням умов для відтворення сільської соціально-територіальної спільноти, а соціальної – умовами розвитку інфраструктури.

Економічна сутність ефективності передбачає, щоб на кожну одиницю вкладених ресурсів досягти суттєвого збільшення обсягів реалізації і валового доходу.

Ефективність як науковий термін має латинське походження та означає результативність. З ефективністю тісно пов'язаний ще один термін – ефект, тобто результат цілеспрямованих дій [3]. Проте яким би важливим не був ефект реалізації, він не показує, ціною яких ресурсів отриманий. Один і той же ефект може бути отриманий з різним рівнем використання ресурсів, і, навпаки, однакові ресурси можуть дати різний ефект. Отже, для визначення ефективності реалізації необхідно порівнювати досягнутий ефект із витратами, що забезпечили його отримання.

Спираючись на результати досліджень попередників, багато авторів почали розробляти теоретичні аспекти ефективності суспільного виробництва та реалізації в усіх сферах людської діяльності. Узагальнюючи їхні теоретичні напрацювання, доходимо висновку, що ефективність реалізації – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. На думку багатьох економістів, вона є формою відображення мети реалізації, означає результативність, міру принесення користі.

Поширене визначення критерію ефективності – максимізація продукції і доходу за мінімізації витрат. Конкретизуючи його, можна стверджувати, що всі удосконалення в організації реалізації продукції у кінцевому підсумку мають одну мету – збільшення власного доходу і поліпшення умов життя працівників [1–9]. У зв'язку з цим чеський учений Й. Крілек визначає поняття «ефективність» як соціально-економічну категорію, пов'язану з розвитком продуктивних сил і характером виробничих відносин, властивих певному способу реалізації [9, с. 26]. З ним погоджуються й інші науковці, підкреслюючи, що в окремі історичні епохи за різного рівня розвитку продуктивних сил і характеру виробничих відносин ефективність буде різною. Тобто розуміння категорії ефективності автори пов'язують із суспільним устроєм.

Поняття «ефективність» із більш простого у минулому перетворюється на складну, багатофакторну економічну категорію, яка увібрала в себе не тільки кількісні, а й якісні характеристики кожної фази відтворювального процесу реалізації [1; 11; 12; 13]. На думку Г.І. Дідур, цей критерій недостатньо відповідає природі ринкових відносин. У сучасних умовах вироблена продукція має бути продана, тому обов'язково потрібно враховувати ринковий попит [5, с. 92].

Розглянемо ефективність реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами Волинського регіону. За підсумками 2016 р. сільськогосподарськими підприємствами від реалізації виробленої ними аграрної продукції отримано 5,7 млрд. грн. у фактичних цінах, що в 1,8 раза більше, ніж у 2015 р., у тому числі продукції тваринництва – 2,7 млрд. грн. (у 1,6 раза більше), рослинництва – 3,0 млрд. грн. (у 2,1 раза більше). Приріст виручки у рослинництві

зумовлений збільшенням обсягів реалізації зернових та олійних культур, у тваринництві – птиці та свиней. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2016 р. відображено в таблиці 1.

Таблиця 1
Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2016 році

Назва сільськогосподарської продукції	Тис. т	У % до 2015 р.
Зернові культури	520,8	153,9
у т. ч.		
пшениця	299,5	154,6
кукурудза	144,9	140,0
Олійні культури	157,8	122,9
у т. ч.		
ріпак	84,9	108,2
соя	66,3	138,3
Цукрові буряки (враховуючи давальницьку сировину)	247,0	66,0
Картопля	2,8	87,1
Овочі	7,6	95,3
Худоба та птиця	97,6	107,6
у т. ч.		
велика рогата худоба	5,9	90,1
свині	12,1	110,1
птиця	79,5	108,8
Молоко	70,9	99,5
Яйця, млн. шт.	...1	90,2

Джерело: «Сільське господарство Волинської області, 2016 рік». Статистичний збірник. – Луцьк. – 2016 р.

У структурі продажу продукції за напрямками реалізації і надалі залишалася найбільш значною частка продажу іншим господарюючим суб'єктам, крім тих, що здійснюють перероблення сільгосппродукції, яка становила 77,3% загального обсягу. У 2016 р. сільськогосподарські підприємства за цим напрямом реалізували усю птицю, яка переважно перероблялася на власних потужностях птахопідприємств, 98,9% яєць, 95,6% овочів, 80,9% олійних культур, 80,2% картоплі, 73,7% зернових культур, 59,7% плодів та ягід.

Частка продукції, проданої переробним підприємствам, становила 19,3%. Переробні підприємства зберегли свої позиції у закупівлях цукрових буряків, включаючи давальницьку сировину; питома вага надходжень за цим напрямом становила 99,5% загального обсягу їх реалізації, молока – 96,5%, свиней – 75,4%, великої рогатої худоби – 64,6%. Протягом 2016 р. на переробні підприємства загалом надійшло 106,2 тис. т худоби та птиці у живій масі, що на 3,2% більше, ніж у 2015 р., та 9,6 тис. т молока – на 67,3% менше. Із загального обсягу надходжень продукції тваринництва на переробні підприємства використано для переробки 74,1 тис. т власно вирощеної худоби та птиці (на 2,0% менше, ніж у 2015 р.) і 2,0 тис. т власно виробленого молока (на 7,9% більше).

Від реалізації на ринку, через власні магазини, палатки сільськогосподарськими підприємствами отримано 2,5% усіх грошових надходжень. За цим напрямом було продано 39,6% плодів та ягід, 33,3% меду, 16,2% картоплі. У 2016 р. в рахунок оплати праці аграрними підприємствами було видано власно вирощеної продукції на суму 3,7 млн. грн., що становить 0,1% від загального обсягу реалізації. Най-

більшу частку в цих розрахунках становили зернові культури (54,2%) та худоба (30,2%). З пайовиками розплачувалися зерном, частка якого у вартості виплаченого за цим напрямом становила 89,5%. За угодами оренди земельних та майнових паїв агроформування торік видали селянам 21,8 тис. т зерна, що становило 4,2% від загального обсягу його реалізації, 603 т цукру (1,7%) та низку іншої продукції.

За даними моніторингу орендних відносин, який проводився фахівцями Головного управління Держгеокадастру у Волинській області, у 2016 р. агроформування нарахували 154,5 млн. грн. орендної плати за використання земельних паїв, що на 38,1 млн. грн. більше, ніж у 2015 р. Середній розмір орендної плати в розрахунку за 1 га зріс на 30,4%. Найвищий розмір орендної плати за 1 га – у Луцькому (1206,5 грн.), Іваничівському (1021,7 грн.) та Горохівському (953,4 грн.) районах (рис. 1).

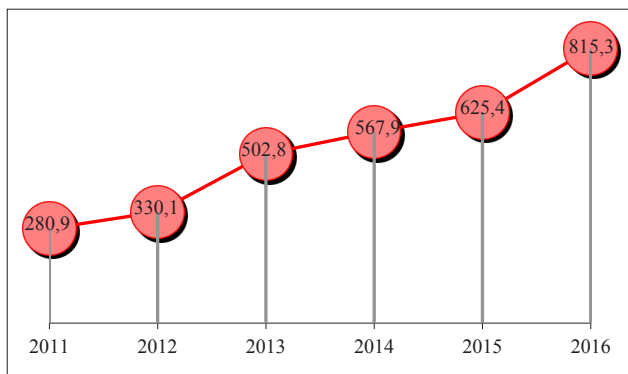

Рис. 1. Середній розмір орендної плати за використання земельних паїв (грн. за 1 га)

Середні ціни продажу сільськогосподарськими підприємствами аграрної продукції у 2016 р. підвищилися проти 2015 р. на 49,5%, у тому числі на продукцію рослинництва – на 62,4%, тваринництва – на 32,9%. Ріст цін на продукцію рослинництва відбувся насамперед за рахунок збільшення на 55,9% цін на зернові культури, які в загальному обсязі реалізованої продукції рослинництва становили 46,6%, та на олійні культури (на 78,7% за питомої ваги 38,3%). У тваринництві найбільш вагомим чинником був ріст цін на худобу та птицю на 38,4% за питомої ваги цього виду продукції 81,5%. За розрахунками, домогосподарства продали у минулому році сільськогосподарської продукції на суму 1249,3 млн. грн., що на 40,5% більше, ніж у 2015 р., переважно за рахунок збільшення цін на плоди та ягоди, худобу та птицю і молоко. У розрахунку на один сільський двір це становило 7,9 тис. грн. проти 5,6 тис. грн. позаторік. Населення реалізувало 135,7 тис. т цукрових буряків, що на 37,9% менше, ніж у 2015 р., 50,7 тис. т картоплі (на 9,3% менше), 30,5 тис. т зерна (на 7,3% більше), 22,5 тис. т овочів (на 0,8% більше). У структурі реалізації зернових культур 72,5% становила пшениця, 20,1% – ячмінь. Ціни на окремі види сільськогосподарської продукції у 2016 році відображені в таблиці 2.

Найбільше виручки від реалізації рослинницької продукції надійшло від продажу картоплі – 30,0%, плодів та ягід – 23,8%, овочів – 17,1%, зернових культур – 16,3%. Близько 95% цукрових буряків населення здало на давальницьких засадах. Головним напрямом продажу рослинницької продукції, крім цукрових буряків, залишалася реалізація підприємцям та комерційним структурам.

Таблиця 2
Ціни на окремі види сільськогосподарської продукції у 2016 році

Назва сільськогосподарської продукції	Грн. за т	У % до 2015 р.
Зернові культури	2746,4	155,9
у т. ч.		
пшениця	2785,2	148,4
кукурудза	2635,1	165,7
Олійні культури	7443,8	178,7
у т. ч.		
ріпак	7388,2	183,5
соя	7465,3	170,5
Цукрові буряки	734,5	159,1
Картопля	2225,5	117,5
Овочі	4444,3	178,4
Худоба та птиця	22 372,4	138,4
у т. ч.		
велика рогата худоба	21 242,1	146,1
свині	25 166,6	133,8
птиця	22 035,1	138,4
Молоко	4312,4	125,8
Яйця, за тис. шт.	886,6	96,5

Джерело: «Сільське господарство Волинської області, 2016 рік» Статистичний збірник. – Луцьк. – 2016 р.

Домогосподарства продали 81,8 тис. т молока (на 2,5% більше, ніж у 2015 р.), 12,5 тис. т худоби та птиці (на 10,8% менше), 6,9 млн. шт. яєць (на 1,1% більше). У структурі реалізації тваринницької продукції 57,3% становила частка молока, 39,9% – худоби та птиці, 1,4% – продаж яєць. У структурі продажу худоби та птиці переважала велика рогата худоба (65,0% загального обсягу), 30,1% становили свині. Головним напрямом, за яким господарства населення реалізували 65,4% худоби та птиці, була реалізація за іншими каналами. Молоко та яйця продавали в основному на ринку – відповідно 63,6% та 100,0% загального обсягу.

За даними обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств населення продавало лише п'яту частину виробленого молока та м'яса, 8,5% овочів, 6,2% зернових, 4,7% картоплі, 4,1% яєць. Рівень товарності молока за рік зріс на 2,6 в. п., зерна – на 0,1 в. п., овочів та яєць – залишився на рівні 2015 р. Частка проданої картоплі знизилася на 0,3 в. п., худоби – на 1,1 в. п. Розвиток виробництва аграрної продукції у домогосподарствах значною мірою стримувала відсутність гарантованих ринків збуту та приміщень для зберігання вирощеної рослинницької продукції.

Через уже згадуване суттєве скорочення закупівель у домогосподарствах їхня частка у загальній кількості закупленої худоби знизилася на 30,7 в. п., молока – на 0,8 в. п. і становила відповідно 5,0% і 64,5%. Ціна на молоко, яку пропонували переробні підприємства сільгоспідприємствам, у 1,5 раза перевищувала закупівельні ціни для населення. Для агроформувань за рік ціни зросли на 22,3%, для населення – на 21,7%. У 2016 р. в області 27 підприємств оптової торгівлі здійснювали продаж м'ясопродуктів, 25 – рослинної олії, 20 – молочних виробів, 18 – свіжих овочів та фруктів, 11 – зернових культур та насіння олійних рослин.

За минулий рік реалізовано 52,0 тис. т кукурудзи, 47,0 тис. т пшениці, 16,9 тис. т ячменю, 213 т жита та вівса на загальну суму 337,1 млн. грн.;

33,4 тис. т насіння гірчиди, ріпаку і кользи, кунжуту, сояшника – на 263,9 млн. грн.; 24,9 тис. т молочних та 15,3 тис. т м'ясних продуктів – відповідно на 1,4 млрд. та 259,5 млн. грн.; 12,3 тис. т олії – на 245,1 млн. грн.; 3,0 тис. т фруктів та овочів – на 31,1 млн. грн., що становить 13,9% оптового товарообороту області.

Найбільшими підприємствами, за обсягами поставок цієї продукції були товариства з обмеженою відповідальністю «Опос-Торг», «Укртрейд Компані», «Комо Україна» та «Комо-Експорт», «Вог Рітейл», «Овочсорт», «Вілія-Трейд» та «Авіла», публічне акціонерне товариство «Волинська Фондова Компанія» та приватне підприємство «Делавей». Порівняно з 2015 р. у натуральному вимірі збільшилися в 3,6 раза обсяги продажу олії, кукурудзи та ячменю – в 3 рази, жита, вівса – в 1,7 рази, пшениці – на чверть, м'яса та молокопродуктів – відповідно на 26,2% і 9,2%. Водночас зменшилися обсяги реалізації насіння олійних рослин – на 26,3%. Оптовий продаж окремих товарів у 2016 р. відображено в таблиці 3.

Таблиця 3
Оптовий продаж окремих товарів у 2016 році

Назва сільськогосподарської продукції	Млн. грн.	У % до 2015 р.
Пшениця	145,0	196,9
Кукурудза	141,1	549,3
Ячмінь	50,4	528,7
Жито, овес	0,6	297,6
Насіння гірчиди, ріпаку, кользи, сояшнику	263,9	135,9
М'ясо та м'ясні продукти	259,5	106,0
Продукти молочні, масло та сири	1434,3	139,5
Олії рослинні	245,1	496,7
Фрукти та овочі свіжі	31,1	156,0

Джерело: «Сільське господарство Волинської області, 2016 рік» Статистичний збірник. – Луцьк. – 2016 р.

За напрямками реалізації майже весь обсяг насіння і плодів олійних рослин та овочів і фруктів, три чверті олії та дві треті зернових культур, половина м'ясних та 18% молокопродуктів призначалися для кінцевого споживача, решта – підприємствам для подальшого продажу оптовими партіями.

Стабільність оптових операцій забезпечується товарними запасами. Станом на 1 січня 2017 р. на складах оптових підприємств знаходилося 2,0 тис. т зернових культур, з них 1,1 тис. т кукурудзи, 599 т пшениці, 191 т ячменю, 81 т жита і вівса на загальну суму 4,5 млн. грн.; 1,6 тис. т олії на 26,8 млн. грн.; 149 т фруктів та овочів на 1,4 млн. грн.; 167 т насіння олійних рослин на 1,1 млн. грн. Підприємства зберігали 849 т м'яса та 815 т молокопродуктів.

Висновки з проведеного дослідження. Підвищення ефективності виробництва та збуту продукції сільськогосподарства має національне значення і є важливою передумовою прискорення розвитку агропромислового комплексу і подальшого підвищення результативності функціонування економіки України. Основними виробниками сільськогосподарської продукції в країні та у Волинській області зокрема є господарства населення, однак перспективи розвитку галузі – за аграрними підприємствами. Розвиток ринкових форм господарювання в аграрному секторі економіки потребує системи організаційно-економіч-

них і техніко-технологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності реалізації.

Ефективність у сучасних умовах необхідно розглядати як багатовекторність із 100-відсотковою системою переробки того чи іншого виду сільськогосподарської продукції на сировину, яку в подальшому використовують у раціональному господарстві та інших сферах діяльності (отримання нетрадиційних енергоносіїв, технічних напівфабрикатів, сировини для хімічної промисловості).

У сільському господарстві, як ні в жодній іншій галузі національного господарства, підвищення обсягів реалізації продукції має надзвичайно велике значення для суспільства. Це зумовлено тим, що воно є основним, незамінним джерелом продуктів харчування і сировини для переробної промисловості. Піднесення економіки сільського господарства пов'язано зі збільшенням обсягів реалізації продукції на основі раціонального використання землі, основних засобів і капітальних вкладень, підвищення продуктивності праці та раціонального використання матеріальних ресурсів. Суспільство зацікавлене не лише в отриманні значних обсягів, а й у зниженні витрат засобів і праці на виробництво одиниці продукції. Від того, наскільки успішно розв'язуються ці завдання, залежить ефективність реалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азізов С.П. Організація реалізації і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С.П. Азізов, П.К. Канінський, В.М. Скупий та ін.; за ред. С.П. Азізова. – К.: ІАЕ, 2001. – 834 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: Підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
3. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
4. Державний комітет статистики України. «Сільське господарство Волинської області, 2016 рік» Статистичний збірник. – Луцьк. – 2016 р.
5. Дідур Г.І. Ефективність сільськогосподарського реалізації та її визначення в ринкових умовах // Аграрний вісник Причорномор'я: зб. Наук. Праць Одеського державного аграрного університету. – 2007. – Вип. 37. – С. 91–94.
6. Економіка сільського господарства: навч. посібник / Збарський В.К., Мацібора В.І., Чалий А.А. та ін. За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацібори. – К.: Каравела, 2010. – 280 с.
7. Кісіль М.І. Критерії і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 59–64.
8. Кудельський В.Е. Економічні засади реалізації сільськогосподарської продукції підприємствами аграрного сектора: монографія; за ред. К.Л. Ларіонової. Економіка та управління підприємством: сучасні підходи, методи та моделі – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 133–161.
9. Крілек Й. Економічна ефективність сільськогосподарського реалізації; пер. з чесь.; наук. ред. М.М. Масенко. – М.: «Економіка», 1981. – 122 с.
10. Макконнелл К.Р. Економіка: принципи, проблеми / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. С. англ. – Баку: Изд-во «Азербайджан», 1992. – Т. 1. – 399 с.
11. Мертенс В.П. Економіка сільського господарства / В.П. Мертенс, В.І. Мацібора, Л.Ф. Жигало та ін.; за ред. В.П. Мертенса. – К.: Урожай, 1995. – 288 с.
12. Прядко В.В. Економічна ефективність реалізації: проблеми теорії та методології управління – К.: Наукова думка, 2003. – 282 с.
13. Руснак П.П. О некоторых экономических аспектах развития агропромышленного производства // Социально-экономическая модель постреформированного развития агропромышленного производства в Украине. – К.: ИАЭ УААН. – 2000. – С. 139–143.